

حمیدرضا محمدی

شنبه کودتای ۲۸ مرداد، ۶۴ ساله شد. روزی سیاه و روزهایی تلخ از پس آن که روند و روال مبارزات آزادیخواهانه ملت ایران را باتنگنا مواجه ساخت و سرنوشت این سرزمین در نیمه قرن بیستم را دچار چالش کرد و آن را درست ربع قرن به تأخیر انداخت. آن هم در شرایطی که این حرکت‌های دموکراسی طلبانه، حدود ۲۵ سال پس از انقلاب مشروطیت به وقوع می‌پیوست. اگرچه کسی شک ندارد که این رخداد بد شگون، با مداخله قوی و جدی بیگانگان حادث شد اما شاید عجیب به نظر برسد که در دانشگاهی در یکی از همان کشورهای استعمارگر، که بنیادی به نام تنها نخست‌وزیر مردمی سال‌های حکومت پهلوی تأسیس شده است، بنیاد «دکتر محمد مصدق و رهبران خدام»، سه سال پیش در دانشگاه نورث ایسترن ایلینوی در شیکاگو آمریکا ایجاد شد و اکنون، ریاست آن به مدت سه سال برعهده «محمد فرزانه» گذاشته شده که با وجود تنها ۴۰ سال، اکنون استاد تاریخ ایران و جهان اسلام در این دانشگاه است و آنچه در ادامه می‌خوانید، متن گفت‌وگو با او است. گفتنی است آنچه در پی می‌آید، نخستین مطلبی است که درباره بنیاد مصدق در مطبوعات ایران به طبع می‌رسد.

گفت‌وگو با محمد فرزانه؛ مدیر بنیاد مصدق در دانشگاه «نورث ایسترن ایلینوی» در شیکاگو آمریکا

نهادی دانشگاهی برای پاسداشت خدمات آقای نخست‌وزیر

حدود ۹۵ درصد آمریکایی‌ها نه نام «دکتر مصدق» را شنیده‌اند و نه می‌دانند در ایران کودتایی شده است

■ **آقای دکتر فرزانه!** شما بتازگی به ریاست بنیاد مصدق در دانشگاه نورث ایسترن ایلینوی در شیکاگو آمریکا انتخاب شده‌اید. در ابتدا درباره این بنیاد و چرایی اطلاق نام دکتر محمد مصدق بر این مرکز علمی توضیحی دهید.

در اکتبر ۲۰۱۳ (مه‌رمهره ۱۳۹۲)، گروهی از ایرانیان آمریکا و اروپا با جمع‌آوری و پرداخت ۲۵۰ هزار دلار به دانشگاه نورث ایسترن ایلینوی در شیکاگو آمریکا (Northern University, Illinois)، بنیادی

به نام «دکتر محمد مصدق و رهبران خادم» (Dr.Mohammad Mossadegh Servant Leadership Fund) تشکیل دادند و تالاری در دانشکده مدیریت و بازاریابی به اسم دکتر مصدق نامگذاری کردند. از درآمد این سرمایه‌گذاری دانشگاه برای بهبود تحصیل دانشجویان ایرانی یا ایرانی‌تبار یا آن دسته از دانشجویانی که بتازگی از ایران برای تحصیل به این دانشگاه آمده‌اند، ۴ نوع بورس کمک‌هزینه که معمولاً بین ۵۰۰ و ۱۲۰۰ دلار است، درنظر را متعهد کرد که با برگزاری یک سخنرانی درباره اصول رهبری و خدمتگزاری و امور خیریه را که همراه با شام ایرانی است، به رایگان برای دانشجویان و کسانی که مایل به یادگیری این امور هستند برگزار کند. ■ **چطور آنها موافقت کردند که بنیادی به نام دکتر مصدق ایجاد شود؟ در صورتی که خود آمریکایی‌ها موجب سربگون شدن او شدند.**

به لحاظ سیاسی حدود ۹۵ درصد آمریکایی‌ها نه نام «دکتر مصدق» را شنیده‌اند و نه می‌دانند در ایران کودتایی شده است و ۵۰ درصد باقیمانده هم پس از اظهار عذرخواهی رسمی مادلین آلبرایت؛ وزیر امور خارجه آمریکا در دولت بیل کلینتون از مردم ایران در سال ۲۰۰۰ بود که متوجه شدند چه خبر بوده و چه گذشته است. البته پس از انتشار کتاب «همه مردان شاه» (All the Shahs Men) به قلم استیون کینرز که خود او یک روزنامه نگار بود و به فروش بالایی دست یافت، چرخ جریان کودتا و خیانت آمریکایی‌ها نسبت به ایران و دکتر مصدق به راه افتاد. دولت جورج دبلیو بوش هم تا

حدود کمی آرام‌تر درباره این موضوع صحبت کرد و در دوره باراک اوباما هم که جریان برجام پیش آمد. ولی در آمریکا، قشر تحصیلکرده و آنهایی که نژادپرست نیستند، از مصدق تعریف می‌کنند و شخصیت او برایشان جالب است. کسی که به‌عنوان یک رهبر سیاسی، منتخب مردم شود و پول نفت را از چنگ انگلیسی‌ها درآورد و بعد عامل انقلاب در کشورهای دیگری مانند مصر و عراق شد که همه منشأ آن را از ایران و دکتر مصدق می‌دانند. آنها می‌گویند که این حس عدالتخواهی که بتوان با امپراتوری انگلستان جنگید، جزئی از ارزش‌های ما است. این رهبری و خدمتگزاری مسأله‌ای آمریکایی بود و آنها این را در الگوی دکتر مصدق می‌بینند و برای همین رئیس دانشگاه، شرن هاس (Sharon Hahs) از آن استقبال کرد. وقتی در کلاس

نخست‌وزیر سابق ایران آورده، دانشگاه ما است. ■ **در این بنیاد چه فعالیت‌های علمی دیگری صورت می‌گیرد؟** در این بنیاد مطالعه انجام نمی‌شود بلکه تنها جنبه حمایتی دارد. بنیاد سعی دارد به‌عنوان یک الگوی زنده، اینکه مصدق چه کارهای درستی را انجام داده را به دانشجویها نشان دهد و سخنرانی‌هایی که ما داریم برای این است که مردم عام بفهمند، مصدق که بود و ایران شش دهه پیش چه مشکلاتی داشت. لزوماً دانشجو نباید درباره شخص دکتر مصدق تحقیق کند ولی اگر دانشجویی برای یکی از بورسیه‌ها اقدام کند، علاوه بر نمرات بالا باید انشایی صفحه‌های درباره دکتر مصدق و فرمایش نیز ارائه دهد. ■ **شما از چه روزی به این مقام منصوب شدید؟**

حمیدرضا محمدی

تاریخ ایران و جهان اسلام را اداره خواهم کرد، بیشتر وقت خود در مدیریت بنیاد مصدق را صرف بیشتر منظم کردن برنامه‌ها، بورسیه‌ها و جمع‌آوری سرمایه‌گذاری‌هایی از نوع خیریه خواهم کرد. پس از ارائه این اهداف، دانشگاه بسیار مایل به همکاری و کمک در این امور شد که نتیجه خوب هم خواهد رسید. ■ **چندروز پیش، کودتای ۲۸ مرداد ۶۴ ساله شد. به لحاظ علمی تاریخ نگاران غیر ایرانی که روی تاریخ معاصر ایران کاری می‌کنند، چه فضائاتی درباره دکتر مصدق دارند؟** قضایات‌ها همه خوب است و کسی نمی‌گوید او کار بدی کرده است. آنان می‌گویند مصدق یک میهن دوست بود که حاضر بود برای مقبده‌ای که داشت بگویند آدم لجاجزی بود. ما مصدق را برای نتیجه کاری که انجام داد و الان درآمدی برای ایران

متن پیش رو، سندی است که هفتم اگوست ۲۰۱۷ به کوشش مالکوم برن و مارک گازیوروسکی در راستای آزادسازی و خروج از طبقه‌بندی محرمانه اسناد کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ از آرشیو ملی آمریکامنشر شد که نامه ای میان هنری بایرود (Henry Byroade) و فریمن ماتیسوس (H. Freeman Matthews)؛ دو مقام ارشد وزارت امور خارجه آمریکا است. بایرود در تماس با سفیر بریتانیا در واشنگتن بود و طی این نامه، درخواست ملاقات او را با ماتیسوس جهت بررسی کودتا علیه دکتر مصدق ارایه می‌دهد. این سند ازسوی سیاوش رنجبر دانشی؛ استاد تاریخ ایران در دانشگاه منچستر انگلیس در اختیار «ایران» قرار گرفت و اینک، برای نخستین بار به فارسی منتشر می‌شود.

۲۶نوامبر ۱۹۵۲ (۵آذر ۱۳۳۱)

به‌آقای منتو

از آقای بایرود

■ **طرح مسأله**

وزارت امور خارجه بریتانیا ما را از تمایل خود برای اجرای یک کودتا در ایران مطلع ساخته است که بر این اساس «دولتی قابل اعتمادتر» را جایگزین دولت مصدق کند و می‌خواهد بداند آیا دولت آمریکا موافق همکاری در این مورد هست. سازمان‌های اطلاعاتی بریتانیا و آمریکا مذاکرات بسیار فشرده و متمادی درباره عملیاتی بودن چنین اقدامی داشته‌اند اما استمرار این مذاکرات منوط به آمادگی جدی وزارت امور خارجه آمریکا برای ورود به این قضیه به‌طور جدی به‌عنوان یک سیاست است. نمایندگان سرویس‌های اطلاعاتی شرکت‌کننده در این مذاکرات خواستار توضیح صریح در این خصوص شده‌اند.

■ **پیش‌زمینه**

به‌خاطر دارید که سفارت بریتانیا در هشتم اکتبر [۱۹۵۲] سندی را به ما داد که حاوی کلیات مربوط به چگونگی مهارت تهدید کمونیسم در ایران بود. به دنبال دستورات شما، جک جرنگان و همکاران دیگر وزارت امور خارجه و سیا تاکنون سه بار با سفارت بریتانیا و نمایندگان اطلاعاتی آنها برای بررسی موضوع ملاقات داشته‌اند. یکی از اقداماتی که در سند دریافتی از بریتانیایی‌ها ذکر شده بود، سازماندهی یک کودتا بود اما خود سند نیز این گزینه را به دلیل نبود یک رهبر ایرانی مناسب، امکان پذیر نمی‌داند. با وجود این، در ملاقاتی که دیروز صورت پذیرفت، سفارت بریتانیا اظهار داشت که بررسی‌های بیشتر، دولت بریتانیا را به این نتیجه رسانده که توانایی‌ها و قابلیت‌های لازم برای سازماندهی کودتا وجود دارد و به اعتقاد آنها احتمالاً بهترین گزینه برای نجات ایران است. در حالی که نماینده سفارت بریتانیا (برنارد باروز) جزئیاتی درباره استدلال بریتانیا در این باره ارائه داد. به نظر می‌رسد این نتیجه‌گیری وزارت امور خارجه بریتانیا به دو دلیل باشد: الف) سازمان جاسوسی بریتانیا گزارش‌هایی دل برچود یک سازمان در داخل ایران برای اجرای طرح مخایره کرده است، ب) وزارت امور خارجه بریتانیا تقریباً از توافق نفتی با مصدق ناامید شده است و امید چندانی نیز به توانایی دولت مصدق برای جلوگیری از یک کودتای کمونیستی ندارد. به نظر می‌رسد بریتانیایی‌ها گزینه خاص برای رهبری کودتای مذکور در ذهن داشته باشند. برداشت ما از مذاکرات مقدماتی با آنها حاکی از آن است که بریتانیایی‌ها مخالفتی با سیاستمداران قدیمی و رهبران ملی‌گرای میانه رو نداشته باشند. گفته بریتانیایی‌ها، سازمانی که با آنها در تماس است نیز به اندازه خود آنها در انتخاب یک رهبر برای کودتا اعتقاد پذیر است. اما هیچ کدام از افراد مذکور سپهر پرنفوذ و قوی نیستند که بتوان به آنها تکیه کرد. و سیا و NEA بر این باورند که حفظ دولتی که پس از کودتا برسر پرئفوذ و قوی نیستند که بتوان به آنها تکیه کرد. و سیا و NEA بر این باورند که حفظ دولتی که پس از کودتا برسر پرئفوذ و قوی نیستند که بتوان به آنها تکیه کرد. و سیا و NEA بر این باورند که حفظ دولتی که پس از کودتا برسر پرئفوذ و قوی نیستند که بتوان به آنها تکیه کرد. و سیا و NEA بر این باورند که حفظ دولتی که پس از کودتا برسر پرئفوذ و قوی نیستند که بتوان به آنها تکیه کرد.

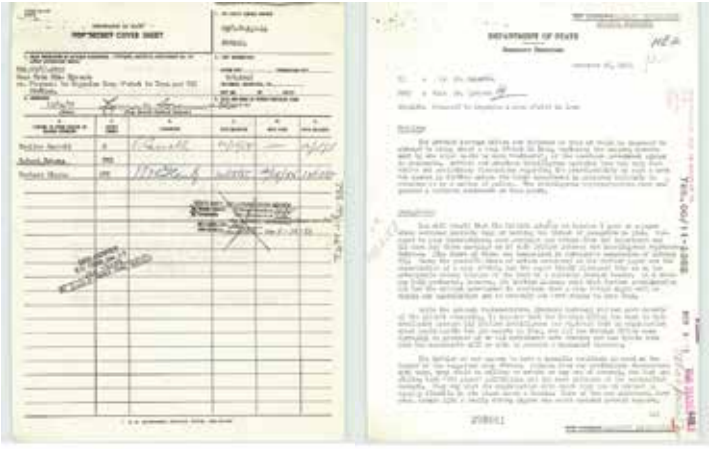
مورد موافق باشند. اما بعید به نظر می‌رسد که دولت بریتانیا حاضر باشد قرارداد نفتی به مراتب بهتری از آنچه به دکتر مصدق پیشنهاد داده را به دولت جدید پیشنهاد دهد. بنابراین دولت بریتانیا حساب‌ویزه‌ای روی زورکرد منطقی تر دولت جدیدیست از کودتا و وسیع افکار عمومی میانه رو و معتدل در ایران برای ترغیب دولت به پذیرش پیشنهادهای موردنظر خود. با خواهد کرد.

■ **مناکره**

بنا به درخواست صریح بریتانیایی‌ها، صحبت‌ها درباره سندی که آنها ارائه دادند غیررسمی و کاملاً مقدماتی بود. تغییر نگرش بریتانیایی‌ها درباره کودتا آنها را مضمتم‌تر ساخته و به نظر می‌رسد این قضیه نیاز به توجه جدی در مسأله بالا دارد. در حال حاضر

«ایران» برای نخستین بار، متن یکی از اسناد مرتبط با کودتای ۲۸ مرداد را منتشر می‌کند

برای بر صدر نشاندن «دولتی قابل اعتمادتر»!

بریتانیایی‌ها می‌خواهند بدانند که آیا ما تمایل داریم به‌طور جدی پیشنهاد آنها را مدنظر قرار دهیم تا برای سازمان‌های عملیاتی مخفی روشن شود که وارد بررسی جزئی و مفصل، جنبه‌های فنی کار شوند که شامل معاوضه مقادیر قابل توجه اطلاعات حساس می‌شود) یا اینکه ما معتقدیم طرح همین الان متوقف شود. دو نماینده از طرف سازمان اطلاعات بریتانیامشخصاراً برای بحث در این مورد به‌واشنگتن آمده‌اند. در صورت ادامه بحث، اوایل هفته آینده واشنگتن را ترک خواهند نمود.

ما می‌توانستیم بدون اینکه هرگونه تعهدی به اجرای آن داشته باشیم موافقت خود را با بررسی جدی طرح کودتای پیشنهادی اعلام کنیم اما باید متوجه باشیم که با این کار، گام بزرگی در این مسیر برداشته‌ایم. تصمیم نهایی درباره اجرایی کردن عدم اجرای طرح کودتا باید تا اول ژانویه [۱۹۵۳] اتخاذ شود، چراکه یکی از دیدگاه‌های سازمان‌های اطلاعاتی از آوریل یامه آینده، بهترین زمان برای اجرای آن خواهد بود. حداقل چهارماه آینده برای فراهم کردن شرایط لازم است. یکی از مؤلفه‌هایی که لازم است در تصمیم‌گیری مدنظر داشته باشیم این است که در حال حاضر ما در حال سبک و سنگین کردن اقدام یک جانبه برای کمک به دولت مصدق هستیم در صورتی که بریتانیایی‌ها موافق سازش نفتی با مصدق آن‌گونه که مدنظر اوست نباشند. تلاش برای سرنگونی دکتر مصدق و در عین حال کمک به او تقریباً غیرممکن است. مشخصاً کمک ماباعت تقویت دولت مصدق خواهد شد و این در صورتی است که براساس طرح کودتا لازم است برای مدتی دولت مصدق تضعیف شود تا از این طریق اعتبار او خدشه دار شده و برای ایرانیان مشخص شود که مصدق نمی‌تواند انتظار بهترین دولت مغربی داشته باشد. در هر صورت بسیار نامحتمل است که بریتانیایی‌ها در صورت اقدام یک جانبه ما در سمت و سوی متفاوت در مهیا کردن شرایط کودتا با ما همکاری کنند.

■ **نتیجته‌گیری**

۱. با وجود عدم اطمینان از موفقیت آمیز بودن تلاش ما برای نجات ایران تحت رهبری مصدق، موافقت همراهی با بریتانیایی‌ها در فراهم کردن زمینه برای کودتا علیه دکتر مصدق در این برهه زمانی شانس به ثمر نشستن تلاش‌های فعلی ما برای رسیدن به یک چارچوب نفتی جدید که مورد پذیرش بریتانیایی‌هاو ایران باشد را تضعیف می‌کند. ۲. لازمه چنین طرحی اجتناب از اتخاذ هرگونه سیاست دل‌بر کمک یک جانبه به دولت کنونی ایران است و باعث آسیب جدی به روابط ما با ایران در ماه‌های آینده می‌شود. نمی‌توان از ایجاد روابط مطلوب با دولت جدیدی که بعد از کودتا قدرت می‌گیرد، مطمئن بود. ۳. هیچ تضمینی وجود ندارد که طرح کودتا موفقیت آمیز باشد و اینکه هیچ تضمینی وجود ندارد که رهبر دولت کودتا بتواند ایران را بهتر از دولت کنونی رهبری کند. ۴. حتی در صورت موفقیت آمیز بودن کودتا، این حرکت ممکن است در بلندمدت نتها در ایران بلرکانه در اقصی نقاط دنیا بویژه در شرق نزدیک به ضرر ما تمام شود.

■ **پیشنهادات**

۱. توصیه می‌شود که شما اوایل هفته آینده پذیرای کریستوفر استیبل [دومین مقام عالی‌رتبه سفارت انگلیس در واشنگتن] باشید و نظرات و دیدگاه‌های دولت بریتانیا در این باره مطرح بشوند. ۲. چنانچه او موارد مهم جدیدی را مطرح نکرد توصیه می‌کنم به نحو زیر به او پاسخ دهید: الف) ما پیشنهاد شما را به دقت بررسی کرده‌ایم. برای ما چنین طرحی پرخطر پر از شک و تردید است که حتی با اجرای موفقیت آمیز بودن کودتا نیز بر طرف نخواهد شد. بنابراین، در حالی که ما کلبت طرح را ندیده‌ایم، گرمیم ترجیح می‌دهیم فعلاً وارد برنامه ریزی دو جانبه در این مورد نشویم. ب) در هر صورت ما بنا نداریم قبل از رسیدن به یک توافق نفتی با دکتر مصدق، با جدیت طرح کودتا را مدنظر قرار دهیم. در حال حاضر ما موافقت دولت بدون فوت وقت، تمام‌تمرکز خود را بر صحبت‌های اخیر با آقای آیدن در نیویورک قرار دهند. پیشنهاد می‌کنم که در زمان ملاقات با کریستوفر استیبل، پاول نیتسز را همراه خود ببرید چراکه سفارت بریتانیا صراحتاً برای شرکت او در این طرح ابراز تمایل کرده است. حضور جک جرنگان نیز بتوجه به آشنایی او با مذاکرات غیررسمی قبلی مفید است. البته به صلاحدید شما، ما نیز می‌توانم در ملاقات حاضر شوم.

فونت کرد، ادامه داد. اگر مجلس و قانون اساسی وجود نداشت که آخوند

■ **شما کتابی درباره آخوند خراسانی به زبان انگلیسی نوشته‌اید. آیا می‌توان میان این دو شخصیت، قائل به شباهت‌هایی بود؟** هر دو به ایران خیلی خدمت کردند. در مجموع به این دلیل خیلی سریع به نتیجه برسند، می‌گویند مشروطیت شکست خورد هدف دیگر جمع‌آوری سرمایه برای برگزاری مسابقه مقاله علمی نوشتن درباره تاریخ ایران مخصوصاً دکتر مصدق و خدمات ضداستعماری او است، با اینکه هنوز کرسی استادی

مدیون دکتر مصدق هستیم. ■ **شما کتابی درباره آخوند خراسانی به زبان انگلیسی نوشته‌اید. آیا می‌توان میان این دو شخصیت، قائل به شباهت‌هایی بود؟** هر دو به ایران خیلی خدمت کردند. در مجموع به این دلیل خیلی سریع به نتیجه برسند، می‌گویند مشروطیت شکست خورد هدف دیگر جمع‌آوری سرمایه برای برگزاری مسابقه مقاله علمی نوشتن درباره تاریخ ایران مخصوصاً دکتر مصدق و خدمات ضداستعماری او است، با اینکه هنوز کرسی استادی

مدیون دکتر مصدق هستیم. ■ **شما کتابی درباره آخوند خراسانی به زبان انگلیسی نوشته‌اید. آیا می‌توان میان این دو شخصیت، قائل به شباهت‌هایی بود؟** هر دو به ایران خیلی خدمت کردند. در مجموع به این دلیل خیلی سریع به نتیجه برسند، می‌گویند مشروطیت شکست خورد هدف دیگر جمع‌آوری سرمایه برای برگزاری مسابقه مقاله علمی نوشتن درباره تاریخ ایران مخصوصاً دکتر مصدق و خدمات ضداستعماری او است، با اینکه هنوز کرسی استادی

نیز می‌آورند و می‌گویند، ما چاره‌ای نداریم. ■ **انگلیسی‌ها چطور؟ آیا آنها اعتراف کرده‌اند؟** نه، آنها حرفش را هم نمی‌زنند. البته یک قانون در آمریکا وجود دارد که معمولاً بعد از ۳۰ سال تمام مدارک سری از طبقه‌بندی بیرون می‌آید اما در انگلستان این قانون وجود ندارد. البته هر دو یک کار را انجام می‌دهند اما آمریکا خودش را بازتر نشان می‌دهد. ■ **چرا با وجود گذشت ۶۴ سال، هنوز کودتا در بین همه گروه‌های سیاسی از اسلام گرا و ملی‌گرا گرفته تا سلطنت طلب و توده‌ای، محل مناقشه است** خیلی خوبی با آنها داشتیم. چون هنوز دو دستگی در میان است، برخی می‌گویند کاری که مصدق کرد خیانت بود و ایران را به خطر انداخت و بعضی دیگر می‌گویند قسطی کشید و بعضی دیگر می‌گویند اگر این اتفاق نبود، ایران باید خیلی عقب‌تر از آنچه الان هست، می‌بود و دلیل اینکه هنوز بعد از شش دهه مطرح است، این است که عالمان علم تاریخ در ایران یا اروپا و آمریکا، آن را نقطه عطفی می‌دانند که برای تضعیف رابطه ایران با ایالات متحده بود و می‌گویند اگر ایالات متحده دست به این کار نمی‌زد، ما روند خیلی خوبی با آنها داشتیم.